

Antygravitacyjne aspekty religijności człowieka

Anti-gravitational aspects of human religiosity

Abstract. Gravity is a natural force found in different dimensions. Mental gravity includes inertia, addiction, mindlessness and other similar processes or states. Anti-gravity, on the other hand, includes activity, freedom, openness, mindfulness, etc. Religiosity is a personal and positive relation of human to God. Processes of religiosity – according to its structural definition – include the following clusters of processes (parameters): (1) religious awareness, (2) religious feelings, (3) religious decisions (preferences), (4) a bond with a community of believers, (5) religious practices, (6) religious morality, (7) religious experiences, and (8) forms of confessing the faith (especially prayerful and sacrificial acts and the sense of mystery). The article is meant as an analysis of anti-gravitational processes of religiosity in the abovementioned domains. It presents a specific language *about* and a fragment of the language *of* religiosity.

Key words: gravitation and anti-gravity, religiosity, secular areas, participation, the language about religiosity, the language of religiosity

Słowa kluczowe: grawitacja i antygravitacja, religijność, sfery laickie, uczestniczenie, język o religijności, język religijności

JĘZYK O RELIGIJNOŚCI I JĘZYK RELIGIJNOŚCI

Aby poznać religijność, nie wystarczy posługiwać się językiem o religijności – nawet najbardziej wyrafinowanym. Należy także przyswoić sobie język żywej religijności. Języka konkretnej religijności nie można zadowalająco zrozumieć i dogłębnie sobie przyswoić bez rzeczywistego uczestniczenia w tej religijności.

USTALENIE PSYCHOLOGICZNYCH POJĘĆ „GRAWITACJA” I „ANTYGRAWITACJA”

Terminy „antygravitacyjne” i „antygravitacja” ukształtowałem w toku badań nad religij-

nością człowieka. Jednakże przegląd literatury psychologicznej pozwolił na stwierdzenie, iż termin ten stosowany jest w opisie badań nad aktywnością ruchową niemowląt (np. Voroshilov, Meigal, 2011).

Termin „gravitacja” oznacza ciężenie powszechne. „Gravitacja psychiczna” oznacza zaś psychiczną inercję, uzależnienie, bezmyślność i tym podobne stany lub procesy. Z kolei termin „antygravitacja psychiczna” oznacza aktywność, wolność, rozumność itp. Analogicznie należałoby ustalać terminy grawitacji i antygravitacji w dziedzinach: fizjologicznej, duchowej i religijnej.

Ogólnie i psychologicznie rzecz ujmując, „antygravitacyjne” to: podmiotowe i osobowe, autonomiczne i autentyczne, świadome i nacechowane wglądem, skupione i czynne, zreflek-

towne i transcendujące, zdolne do samokontroli i do autokorekty, precyzyjne i transgresyjne, penetrujące i eksplorujące, przyjmujące perspektywę i metaperspektywę, inicjatywne i twórcze, nadziejotwórcze i kochające, życzliwe i afirmujące, lekkie i radosne. Antygravitacyjne oznacza jednak także to, co dotyczy zmagania, walki i świadomego opierania się aż do utraty życia.

ZADANIA ARTYKUŁU

Zadaniem niniejszego artykułu jest próba zastosowania języka grawitacji i antygravitacji do opisu i wyjaśniania religijności człowieka (jej natury, funkcji, przejawów, uwarunkowań) w celu wydobycia mniej znanych jej aspektów. Jest także próbą swoistej operacjonalizacji religijności za pomocą innego niż dotychczas języka z udziałem pojęć grawitacji i antygravitacji.

Literatura cytowana w niniejszym artykule ma uzupełnić zawartą w nim wiedzę o religijności człowieka, a zarazem wykazać jakby powszechną obecność w piśmiennictwie przedmiotu podstawowych zagadnień, które zostały tam wyeksponowane za pomocą różnych teoretyczno-metodologicznych paradygmatów z zastosowaniem języków wielorako ukształtowanych. Autorzy, nie posługując się terminami „grawitacja” i „antygravitacja”, często przedstawiają religijną rzeczywistość i odpowiadające jej zjawiska, które zostały zaprezentowane w niniejszym artykule.

ANTYGRAWITACYJNE PROCESY RELIGIJNOŚCI

Rezultatem procesów antygravitacyjnych, dotyczących osobowej i pozytywnej więzi człowieka z Bogiem – jest religijność, która przejawia się w: (1) świadomości religijnej; (2) uczuciach religijnych; (3) decyzjach religijnych; (4) więzi ze wspólnotą osób wierzących; (5) praktykach religijnych; (6) moralności religijnej; (7) doświadczeniach religijnych; (8) formach wyznania wiary. Wymienione dziedziny religijności – obszernie przedstawione w książce mojego autorstwa *Rozwój religijności czło-*

wieka. Tom 1. *Dziecko* (2005) – umożliwiają systematyczną analizę antygravitacyjnych procesów religijności. Niekiedy jednak należałoby rozpatrywać zagadnienia z pogranicza różnych dziedzin (por. Granqvist i in., 2012). Czasami zaś trudno jest rozstrzygnąć, czy dane zjawisko religijności należy do dziedziny grawitacyjnej czy antygravitacyjnej, np. różne odmiany wątplenia religijnego (por. Krause, Ellison, 2009).

Świadomość religijna

Poszczególne komponenty świadomości religijnej możemy uszeregować według wzrastającego natężenia antygravitacyjności. Są to dotyczące więzi z Bogiem: wiadomości, pojęcia, procesy rozumienia, wiedza, przekonania, światopogląd i to wszystko, co określamy terminem „umysłowość”. Odrębnym antygravitacyjnym aspektem w każdym spośród tych komponentów jest natężenie zachodzącego w nim procesu transcendowania. Decyduje o tym nie tylko jakość danego komponentu, ale i rodzaj ujmowanej przez niego treści. Pojęcie np. Boga wymaga transcendowania o wiele bardziej intensywne i zachodzącego na wyższym poziomie niż pojęcie człowieka.

Świadomość religijna obok charakteru denotacyjnego zawiera również cechy konotacyjne, a wśród nich – kulturowe o różnych wskaźnikach antygravitacyjności (por. Benson i in., 2012). Czymś interesującym byłoby prześledzenie cech świadomości religijnej w poszczególnych okresach rozwoju człowieka, np. w okresie dorastania (por. Dollahite, Thatcher, 2008) i młodej dorosłości (por. Vaidyanathan, 2011). Można też skoncentrować się na przejściach świadomości religijnej, np. dzieci: od czynników wyobrażeniowo-biologicznych do pojęciowych (por. Lehmann, 2012).

Uczucia religijne

W dziedzinie uczuć religijnych wyraziste są komponenty zdecydowanie ontologicznie grawitacyjne, jak uczucie nienawiści i rozpacz, oraz zdecydowanie antygravitacyjne, jak uczucie miłości Boga oraz człowieka i uczucie patriotyczne. Treść tych uczuć może decydować

o natężeniu procesów grawitacyjnych lub antygravitacyjnych. Parametr drugi obejmuje także zagadnienia motywacyjne, a wśród nich tematy szczegółowe, np. aspekty przebaczenia (por. Seedall, Butler, Elledge, 2014) i rozwiązywanie konfliktów (por. Goldberg, Blancke, 2011). Niektóre procesy mają charakter krzyżujących się dziedzin, np. modlitwa o zaistnienie przebaczenia (por. Vasiliauskas, McMinn, 2013). Występują tu także zagadnienia specyficzne, np. określanie uczuć liderów religijnych (por. Ngamaba, 2014).

Decyzje religijne

Decyzje religijne jako wyznacznik sfery wolnościowej mają charakter wybitnie antygravitacyjny, zwłaszcza decyzje życiowo doniosłe. Dobrze określone i świadomie podejmowane ryzyko towarzyszące danej decyzji życiowo doniosłej podnosi jej wskaźnik antygravitacji. Treść danej decyzji oraz związane z nią ryzyko stanowią dodatkowy czynnik określający rodzaj i wielkość procesu antygravitacji, np. decyzja dotycząca całożyciowego powołania ma wyższy wskaźnik antygravitacji niż decyzja dotycząca udziału w pojedynczym przedsięwzięciu.

Niektóre decyzje religijne mają charakter metadecyzji, co stanowi dodatkowy wskaźnik ukierunkowania swojej wolności ku nadprzyrodzoności, a tym samym wyższy stopień antygravitacji. Antygravitacyjność danej decyzji religijnej wzrasta także wtedy, gdy dotyczy ona odległej przyszłości i jest dokonywana w głębokiej niepewności psychologicznej. (por. Vasconcelos, 2009).

Interesujące jest głębsze dociekanie podstaw danej decyzji (por. Baumard, Boyer, 2013), za pomocą odpowiedniej teorii czy sposobu metaanalizy, nawet zapożyczonym z innej dziedziny (por. Davis i in., 2013). Można też śledzić, w jaki sposób religijność wpływa na różne komponenty procesu decyzyjnego w różnych dziedzinach laickich, np. w procesie sądowym (por. Miller, Singer, Jehle, 2008).

Więź ze wspólnotą osób wierzących

Dziedzina więzi ze wspólnotą osób wierzących obejmuje liczne procesy antygravitacji, które

zależą od typu relacji danej osoby z innymi ludźmi oraz sposobu jej uczestniczenia w Kościele, a zwłaszcza w liturgii – a wszystko to odbywa się w kontekście jej relacji z Bogiem, która to relacja kształtuje pole doświadczeń religijnych. Szczególna kondensacja tego pola, a jednocześnie natężenie procesów antygravitacyjnych – zachodzi w czasie spotkań modlitewnych i zgromadzeń liturgicznych. W polu doświadczeń religijnych kształtują się różne układy sytuacyjne, specyficzne role, reguły zachowania oraz różne właściwości wymiany komunikacyjnej, co dla „swoich”, czyli dla osób uczestniczących i wtajemniczonych w ich sens religijny, przyjmuje wysokie wskaźniki antygravitacji. W centrum tych zagadnień leżą dwa komplementarne procesy: tendencja do wprowadzania (*introduction*) przez osoby bardziej dojrzałe w wierze i tendencja do uczestniczenia (*participation*) osób mniej dojrzałych (por. Gaskins, Golder, Siegel, 2013). Istotne są także interakcje międzyludzkie oparte na właściwościach płci (por. Morin, 2013) oraz ugruntowane na procesach identyfikacji religijnej (por. Eade, 2013). Warto w tym miejscu zaznaczyć i to, że religijne uczestniczenie jest czynnikiem o dużej mocy sprawczej i o wielkiej sile wpływania, zwłaszcza na zjawiska religijne (por. Gaskins, Golder, Siegel, 2013). Przy czym badania wskazują na doniosłą rolę religijności rodziców w jej przekazywaniu dzieciom, młodzieży i dorosłym (por. Power, McKinney, 2013). Istotne komponenty więzi człowieka ze wspólnotą osób wierzących powinny być ujmowane w aspektach normatywnych i w ujęciu psychologii różnic indywidualnych (por. Granqvist, Mikulincer, Shaver, 2010).

Praktyki religijne

Praktyki religijne bywają bardzo zróżnicowane i najczęściej pozytywnie nacechowane wskaźnikami antygravitacji. Praktyki wewnętrznie wymuszone i spełniane w znudzeniu mogą jednak mieć charakter procesów grawitacji, co można zaobserwować zwłaszcza w okresie dorastania. Bezpośrednia podstawa praktyk – a zwłaszcza ich motywacja – mają charakter antygravitacyjny. Do najczęściej wymienianych praktyk

religijnych należą: uczestnictwo we mszy, przystępowanie do komunii, aktywność modlitewna, przestrzeganie postów, zachowywanie zwyczajów religijnych, czytelnictwo Pisma Świętego oraz książek i czasopism religijnych. Obejmują one procesy o różnym stopniu antygravitacyjności – zależnym od czynników zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych oraz koordynacyjnych. Obok praktyk ściśle religijnych o wysokich wskaźnikach antygravitacyjnych można wyróżnić praktyki religijno-magiczne o trudnych do określenia wskaźnikach grawitacji i antygravitacji. Pomocne mogą tu być różne procesy podmiotowości i świadomości osób spełniających dany typ praktyk. Niektóre praktyki pojedyncze lub połączone przybierają formę celebrowania z cechami spontaniczności, żarliwości, harmonii i wspólnotowego charyzmatu – np. całonocna liturgia paschalna. Wskaźniki antygravitacji bywają tu wysokie. Niektóre praktyki nabierają charakteru instrumentalnego (por. Cornish i in., 2014). Wtedy ich wskaźnik antygravitacji bywa zmienny i trudny do określenia. Niekiedy czynnikiem wyjaśniającym praktyk religijnych jest określenie ich źródła (por. Barry, Padilla-Walker, Nelson, 2012) lub specyficznych okoliczności (por. Fitchett i in., 2013) albo okresu rozwoju (por. Cobb, Kor, Miller, 2015).

Moralność religijna

Moralność religijna obejmuje osobiste decyzje dokonywane według zasad słuszności bądź też moralnej dobroci ludzkich czynów, a w ślad za tym – odpowiednie zachowanie, z procesami najczęściej antygravitacyjnymi. W sytuacjach konfliktowych mogą wystąpić procesy grawitacyjne (np. staczenie się w sferę zła moralnego). Komponenty zachowań dotyczących sfery dobra i zła moralnego – takie jak: rozumienie zasad moralnych, ocena słuszności i niesłuszności ludzkich czynów, sądy i uzasadnienia dotyczące wyborów moralnych, poczucie powinności i zobowiązania do czynienia lub nieczynienia czegoś; zdyscyplinowanie, odpowiedzialność, zaangażowanie i wywiązywanie się z moralnych zobowiązań; tendencje do ekspiacji, odwrotu od zła i naprawy szkód, wynikłych z wykro-

czenia – mają aspekty antygravitacyjne, niekiedy o wysokich wskaźnikach. W tym miejscu należałoby uwzględnić wpływ pełnej religijności na moralność religijną (por. Hardy i in., 2014) – wpływ bezpośredni lub poprzez różne czynniki, np. kulturowe (por. Cohen, 2015). Interesujące także wydaje się przeanalizowanie podstawowych zasad moralności laickiej w celu porównania ich z zasadami moralności religijnej (por. Graham, Haidt, Nosek, 2009).

Doświadczenie religijne

Doświadczenie religijne, a zwłaszcza jego forma kulminacyjna, jaką jest doświadczenie mistyczne, stanowią niekwestionowalny zbiór procesów antygravitacyjnych. Wśród tych procesów mogą się jednak pojawić także procesy grawitacyjne, gdy człowiek biernie poddaje się określonym, nie zawsze korzystnym, bodźcom i osuwa się bezładnie w stan ukształtowany przez egoizm. Procesy grawitacyjne mogą wystąpić zarówno w komponentach płynnych doświadczenia religijnego, jak i w skryzalizowanych. Do komponentów płynnych należą: strumień świadomości, dynamika uczuć, wyrazy ekspresji, temporalnie ulotne składniki preferencji i decyzji, praktyk, zawierzenia, rozróżnianie dobra i zła moralnego i inne. Do komponentów skryzalizowanych należą zaś: reprezentacje poznawcze, wzorce uczuć i decyzji, układy więzi społecznych, oceny moralne, sposoby modlitwy i inne. Elementy zarówno płynne, jak i skryzalizowane mogą być u danego człowieka swoiście twórcze, niekonwencjonalne, oryginalne, świeże, a w całości – unikatowe i w pełni antygravitacyjne. Treści doświadczeń religijnych można ustpniać od najbardziej szczytnych, jak uwielbianie Boga i wdzięczność do Boga, do bardziej przyziemnych, jak zaspokajanie niskich przyjemności, unoszenie się pychą i wszelkie formy egoizmu (por. Krause, Hayward, 2015). Warto odnotowania są zjawiska paradoksalne w obrębie doświadczenia religijnego (i całej religijności), np. inny jest sposób doznawania czegoś, a inny sposób życiowego realizowania tego samego (por. Diener, Tay, Myers, 2011). Inne są wreszcie doświadczenia religij-

ne w zwyczajnych lub nadzwyczajnych sytuacjach traumatycznych, w okresie żałoby itp. (por. Currier i in., 2013).

Formy wyznania wiary

Także następną dziedziną religijności, o nazwie „formy wyznania wiary”, obfituje w procesy antygravitacyjne. Różne nazwy tej dziedziny, jak: „żywość wiary”, „żywołność wiary” i „świadectwo życia”, sugerują wysoki poziom procesów antygravitacyjnych. Zachowanie się człowieka wierzącego często zaskakuje spontanicznością i gotowością do pójścia aż do końca drogi wytyczonej przez wiarę. Wskazuje to nie tylko na antygravitację typu uniesienia ducha, lecz także na zmaganie, niekiedy aż do oddania życia. Wiara nadaje sens religijny zdarzeniom życia człowieka, a także jego świata zewnętrznego i wewnętrznego (por. McDougale i in., 2014), a tym samym umożliwia procesy antygravitacyjne (por. Mishra, 2012) – naznaczone zarówno lekkością, jak i intensywnym zmaganiem. Także główne komponenty form wyznania wiary – a mianowicie gotowość do modlitwy i ofiary oraz przeżywanie tajemnicy religijnej – wyznaczają swoiste zbiory procesów antygravitacyjnych: tych lekkich i podniosłych, jak np. uniesienie w trakcie modlitwy czy podziw i fascynacja w kontakcie z tajemnicą religijną, a także tych trudnych, jak np. frustracja podczas modlitwy czy lęki i trwoga w kontakcie z religijną tajemnicą.

Style religijności

Przy jednoczesnym holistycznym ujmowaniu wszystkich parametrów religijności otrzymamy style religijności (por. Houston, Todd, 2013). Jeżeli np. miara świadomości religijnej istotnie góruje ponad pozostałymi parametrami, to stan ten określimy jako styl poznawczy, jeżeli zaś znacząco góruje parametr uczuć religijnych, to stan ten scharakteryzujemy jako styl emocjonalny. Gdy górują dwa parametry, np. świadomości religijnej i decyzji religijnych lub uczuć religijnych i doświadczeń religijnych, to nazwę stylu przyjmujemy od pierwszego z nich lub od obu jednocześnie, np. poznawczo-decyzyjny.

Liczba kombinacji może być wielka, a niektóre z nich mogą być zaskakujące (por. Halama, Gašpariková, Sabo, 2013). Style religijności wyznaczają jej antygravitacyjne aspekty. Wymaga to szczegółowych analiz.

Style religijności mogą być czynnikiem istotnym przy analizowaniu wpływu religijności na różne struktury życia, np. na małżeństwo (por. Goodman i in., 2013), na transformację drogi życia (por. Cohen-Malayev, Schachter, Rich, 2014), a także radzenie sobie w dziedzinie religijności (por. Krumrei, Rosmarin, 2012).

Style religijności są oparte na naturze zjawiska religijności, ale jednocześnie ujmują procesy różnic indywidualnych w tym zakresie (por. Granqvist, Mikulincer, Shaver, 2010). Mogą też wystąpić szczególne formy uwrażliwienia na określone bodźce wzrokowe, słuchowe, kinestetyczne czy inne i na określone treści holistyczne, np. na muzykę sakralną czy obrazy religijne – warunkując określony typ religijności (por. Parncutt, 2009).

GRAWITACJA I ANTYGRAWITACJA W SFERZE PROFANUM I SACRUM

Duża część świata człowieka ma ściśle odniesienie do jego religijności. Jest ona objęta zasadami grawitacji i antygravitacji. Mówiąc ogólnie, w każdej sytuacji i dziedzinie świata tzw. laickiego mogą wystąpić ograniczenia, z powodu których człowiek może się znaleźć w sytuacji uzależnienia. Powiedzenie „wyskończyć ze swoich ograniczeń” może wtedy oznaczać ruch antygravitacyjny. Ruch ten może być uzupełniony przez kierunek i cel: „ku czemu?”, np. transcendowanie w kierunku świata nadprzyrodzonego. Niekiedy zachodzi to w dłuższym okresie poprzez szereg skomplikowanych procesów, jak np. w nawróceniu religijnym (por. Halama, 2015).

Antygravitacja w sferach laickich

Proces antygravitacyjny występuje w formie samoograniczania się i dystansowania się od własnej osoby; przejawia się w pragnieniach i tęsknotach – zwłaszcza w wyższych i najwyż-

szych; jest podstawą aktywności celotwórczej i kształtowania różnych antycypacji oraz formułowania programów działań, występuje podczas nawiązywania więzi z podmiotem różnym od własnego i z podmiotem bardzo innym (*valde alienum*); leży u podstaw autonomii i autentyczności, np. w dziedzinie moralnej; warunkuje procesy samokontroli i poczucia sprawstwa oraz bycia przyczyną; umożliwia umiejętność odpowiedniego zachowania w sytuacji dwupodmiotowej lub wielopodmiotowej – uwzględniając uniwersalne właściwości psychiki, a zwłaszcza podziw dla czyichś osiągnięć i zaangażowanie się w realizację cudzych celów, co zakłada słuchanie innych ludzi, wnikanie w ich punkt widzenia i odczucia, a ogólnie rzecz ujmując – przyjmowanie ich perspektywy poznawczej, emocjonalno-motywacyjnej i decyzyjno-działaniowej; proces antygravitacyjny jest koniecznym komponentem czynności interpretacyjnych prowadzących do uzasadnień i wydobycia znaczeń oraz sensów; leży u podstaw cieszenia się pięknem i dążenia do jego kreowania i wreszcie – tendencje antygravitacyjne są sprzymierzeńcem otwartości, czujności, alertności oraz ludzkiego istnienia sensownego i kierowanego ideami wiodącymi.

Należałoby zaznaczyć, że podstawowymi cechami procesów antygravitacyjnych są tendencje samorozwojowe, w tym: aktywność własna, zwłaszcza wyższego rzędu; równoważenie majoryzujące; samosterowność, łącznie z samowychowaniem i samotranscendowaniem; spontaniczność; inicjatywność; inicjowanie i podtrzymywanie kierunku rozwoju; intencjonalność bytowania połączona z wykrywanymi lub twórczo kształtowanymi życiowo doniosłymi celami aktywności własnej lub współuczestniczącej, zwłaszcza w strukturach życiowo ważnych, jak małżeństwo czy rodzina, a nawet łańcuch rodzin, co występuje w transmisji międzypokoleniowej (por. Spilman i in., 2013). Nową, niekiedy bardzo istotną i wielorako znaczącą treść wnoszą tradycyjnie rozwojowe aspekty tych struktur (por. Kim-Spoon i in., 2014). Zjawiska religijne i pozareligijne często się wzajemnie przeplatają i współwarunkują (por. van der Straten Waillet, Roskam, 2012).

Język o grawitacji lub antygravitacji jako język religijności

Podaję przykład zastosowania języka o grawitacji dostosowanego do wprowadzającej części liturgii sakramentu pojednania, gdzie wybrano hasło „ociężałość – ociężały” jako temat główny. Zawiera się on w pojęciu grawitacji psychicznej, duchowej i religijnej. Jest to zarazem przykład takiego języka religijności, który jest zbliżony do języka o religijności. Otóż ociężałość polega na staczaniu się w dół, na nicnierobieniu i na nicnieragnieniu.

W Biblii to pojęcie występuje w formie przymiotnikowej, np. „ociężały człowiek” i „ociężałe serce”.

A oto kilka określeń człowieka ociężałego:

- Człowiek ociężały osuwa się według własnych niskich potrzeb i skłonności oraz poddaje się uczuciom negatywnym, destrukcyjnym, np. uczuciom nienawiści, rozpaczy, zemsty.
- Człowiek ociężały poddaje się podświadomym popędom i emocjom, a lęk i strach uzyskują w nim przewagę nad nadzieją. Nie umie on cieszyć się pięknem, także pięknem liturgii.
- Człowiek ociężały jest nieżyczliwy i niekochający, bez samokontroli, o obniżonej świadomości, mało skupiony, niezdolny do czujności, gnuśny, zainstalowany, szukający „świętego spokoju”, tkwiący w rutynie.
- Ociężały unika wpływu Bożego na jego własne postępowanie, a więc z Bogiem, a więc modlitwa i liturgia, tracą dla niego smak i ważność, a przez to stają się nudne.

Analogicznie do struktur opartych na zestawie „ociężałość – lotność (uniesienie ducha)” można zaproponować wiele innych układów, np.

- stan grzechu – stan łaski;
- oziębłość – żarliwość (gorliwość);
- bezwład (martwota) – przekraczanie (transcendowanie);
- działanie słabe (lub brak działania) – działanie silne (np. Jair prosi usilnie Jezusa o cud);
- niesprawiedliwość – sprawiedliwość;
- tchórzostwo – odwaga itp.

W tym fragmencie nie został przedstawiony język specyficznie religijny, którego bez **uczestniczenia** przyswoić i zrozumieć się nie da.

ZAKOŃCZENIE

Religijność jest życiem bardzo złożonym i wielowymiarowym. Do jej opisu i wyjaśnienia należałoby posługiwać się językiem czerpanym z różnych obszarów wiedzy, zasobów ludzkiego doświadczenia, bogactwa kultury i struktur pojęciowo-organizacyjnych kształtowanych przez instytucje religijne (por. Dasgupta, Ramanathan, 2014). Zaproponowany w niniejszym artykule język o grawitacji i antygravitacji wydaje się szczególnie obiecujący przy ujmowaniu takich zjawisk, jak: natura religijności, przemiana człowieka w dziedzinie jego religijności, nawrócenie religijne, przesunięcie (*shift*) na wyższy poziom funkcjonowania religijnego, rozwoju wiary i gorliwości chrześcijańskiej, a także przy pozyskiwaniu, odkrywaniu i kształtowaniu nowego sensu egzystencjalnego.

Język zapożyczony z określonej dziedziny, a więc również język o grawitacji i antygravitacji, powinien być starannie dopasowany do odpowiedniego poziomu rzeczywistości psychicznej czy religijnej. Uczucia np. nienawiści lub rozpacz mają charakter antygravitacyjny na poziomie biologiczno-fizjologicznym, a na poziomach psychicznym, duchowym i religijnym mają one charakter grawitacyjny. Jeżeli w myśl idei antygravitacji przeanalizujemy zjawiska zrutynizowanych i mechanicznych odmian religijności, to może się okazać, że są to rzeczywistości pozytywne, pozostające w analogii do podniesienia kamienia na szczyt wieży, dzięki czemu jego zasoby energetyczne w postaci energii potencjalnej stają się większe. Wskaźnik poziomu antygravitacji danego

zjawiska religijności – np. pojęcia sakramentu pojednania – zależy od stopnia zaktualizowania tego zjawiska, tj. od kompletności denotacyjnej i konotacyjnej omawianego pojęcia.

Religijność może wnikać we wszystkie dziedziny ludzkiego funkcjonowania, np. w dziedzinę biznesu i produkcji (por. Mansori, Sambasivan, Md-Sidin, 2015). Opis, wyjaśnienie i przedyskutowanie tego zjawiska wymagają odpowiedniego języka. Pomocą może tu służyć język o grawitacji i antygravitacji, co w połączeniu np. z określoną teorią ludzkiego rozwoju (por. Coyle, 2011) czy psychologią biegu ludzkiego życia (por. Wang i in., 2014) może przyczynić się do określenia funkcji religijności w danej dziedzinie. Należałoby także przeanalizować procesy antygravitacji dotyczące religijności i jej przejawów w poszczególnych okresach ludzkiego rozwoju (por. Benavides, 2014) – akcentując strukturę życia i drogę życia w poszczególnych stadiach.

A jak jest z językiem religijności? Czy można go przełożyć na język o religijności? Wydaje się, że tak: w niektórych dziedzinach i w określonym zakresie. Przyjmijmy np. do analizy psychologicznej w aspekcie pojęcia antygravitacji i sytuacji uczestniczenia wybrany wyraz z języka religijności, np. „gorliwość (żarliwość)”. Do analizy tego terminu możemy zastosować pojęcia uczuciowego zaangażowania, wytrwałości i sumienności, które pozostają w zakresie podporządkowania do pojęcia ukierunkowania na osiągnięcie zamierzonych celów. Przejście z języka religijności do języka o religijności jest więc możliwe, choć ograniczone.

BIBLIOGRAFIA

- Barry C.M., Padilla-Walker L.M., Nelson L.J. (2012), The role of mothers and media on emerging adults' religious faith and practices by way of internalization of prosocial values. *Journal of Adult Development*, 19, 66–78.
- Baumard N., Boyer P. (2013), Religious beliefs as reflective elaborations on intuitions: A modified dual-process model. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 295–300.
- Benavides L.E. (2014), Spiritual journey from childhood to adolescence: Pathways to strength and healing. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 33, 201–217.
- Benson P.L., Scales P.C., Syvertsen A.K., Roehlkepartain E.C. (2012), Is youth spirituals development a universal developmental process? An international exploration. *The Journal of Positive Psychology*, 7, 453–470.

- Coates D. (2013), The effect of new religious movement affiliation and disaffiliation on reflexivity and sense of self. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 52, 793–809.
- Cobb E., Kor A., Miller L. (2015), Support for adolescent spirituality: Contributions of religious practice and trait mindfulness. *Journal of Religion and Health*, 54, 862–870.
- Cohen A.B. (2015), Religion's profound influences on psychology: Morality, intergroup relations, self-construal, and enculturation. *Current Directions in Psychological Science*, 24, 77–82.
- Cohen-Malayev M., Schachter E.P., Rich Y. (2014), Teachers and the religious socialization of adolescents: Facilitation of meaningful religious identity formation processes. *Journal of Adolescence*, 37, 205–214.
- Cornish M.A., Wade N.G., Tucker J.R., Post B.C. (2014), When religion enters the counseling group: Multiculturalism, group processes, and social justice. *The Counseling Psychologist*, 42, 578–600.
- Coyle A. (2011), Critical responses to faith development theory: A useful agenda for change? *Archiv für Religionspsychologie / Archive for the Psychology of Religions*, 33, 281–298.
- Currier J.M., Mallot J.M., Tiffany E., Sandy C., Neimeyer R.A. (2013), Bereavement, religion, and posttraumatic growth: A matched control group investigation. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5, 69–77.
- Dasgupta P., Ramanathan V. (2014), Pursuit of the common good: Religious institutions may mobilize public opinion and action. *Science*, 345, 1457–1458.
- Davis D.E., Worthington E.L. Jr, Hook J.N., Hill P.C. (2013), Research on religion/spirituality and forgiveness: A meta-analytic review. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5, 233–241.
- Diener E., Tay L., Myers D.G. (2011), The religion paradox: If religion makes people happy, why are so many dropping out? *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 1278–1290.
- Dollahite D.C., Thatcher J.Y. (2008), Talking about religion: How highly religious youth and parents discuss their faith. *Journal of Adolescent Research*, 23, 611–641.
- Eade J. (2013), Crossing boundaries and identification processes. *Integrative Psychological & Behavioral Science*, 47, 509–515.
- Fitchett G., Benjamins M.R., Skarupski K.A., Mendes de Leon C.F. (2013), Workshop attendance and the disability process in community-dwelling older adults. *Journal of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 68, 235–245.
- Gaskins B., Golder M., Siegel D.A. (2013), Religious participation, social conservatism, and human development. *The Journal of Politics*, 75, 1125–1141.
- Goldberg R, Blancke B. (2011), God in the process: Is there a place for religion in conflict resolution? *Conflict Resolution Quarterly*, 28, 377–398.
- Goodman M.A., Dollahite D.C., Marks L.D., Layton E. (2013), Religious faith and transformational processes in marriage. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 62, 808–823.
- Graham J., Haidt J., Nosek B.A. (2009), Liberals and conservatives rely on different sets of moral foundations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 1029–1046.
- Granqvist P., Mikulincer M., Shaver P.R. (2010), Religion as attachment: Normative processes and individual differences. *Personality and Social Psychology Review*, 14, 49–59.
- Granqvist P., Mikulincer M., Gewirtz V., Shaver P.R. (2012), Experimental findings on God as an attachment figure: Normative processes and moderating effects of internal working models. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103, 804–818.
- Halama P. (2015), Empirical approach to typology of religious conversion. *Pastoral Psychology*, 64, 185–194.
- Halama P., Gašpariková M., Sabo M. (2013), Relationship between attachment styles and dimensions of the religious conversion process. *Studia Psychologica*, 55, 195–208.
- Hardy S.A., Zhang Z., Skalski J.E., Melling B.S., Brinton C.T. (2014), Daily religious involvement, spirituality, and moral emotions. *Psychology of Religion and Spirituality*, 6, 338–348.
- Houston J.D., Todd N.R. (2013), Religious congregations and social justice participation: A multilevel examination of social processes and leadership. *American Journal of Community Psychology*, 52, 273–287.
- Kim-Spoon J., Farley J.P., Holmes C., Longo G.S., McCullough M.E. (2014), Processes linking parents' and adolescents' religiousness and adolescent substance use: Monitoring and self-control. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 745–756.
- Krause N., Ellison C.G. (2009), The doubting process: A longitudinal study of the precipitants and consequences of religious doubt in older adults. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48, 293–312.

- Krause N., Hayward R.D. (2015), Humility, compassion, and gratitude to God: Assessing the relationships among key religious virtues. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7, 192–204.
- Krumrei E.J., Rosmarin D.H. (2012), Processes of religious and spiritual coping. *The psychology of religion and spirituality for clinicians: Using research in your practice*, 245–273.
- Lehmann O.V. (2012), Review of children's understanding of death, from biological to religious conceptions. *Culture & Psychology*, 18, 285–286.
- Lundby K. (2011), Patterns of belonging in online/offline interfaces of religion. *Information, Communication & Society*, 14, 1219–1235.
- Mansori S., Sambasivan M., Md-Sidin S. (2015), Acceptance of novel products: The role of religiosity, ethnicity and values. *Marketing Intelligence & Planning*, 33, 39–66.
- McDougle L., Handy F., Konrath S., Walk M. (2014), Health outcomes and volunteering: The moderating role of religiosity. *Social Indicators Research*, 117, 337–351.
- Miller M.K., Singer J.A., Jehle A. (2008), Identification of circumstances under which religion affects each stage of the trial process. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 4, 135–171.
- Mishra R. (2012), A comparative study of adjustment, anxiety and religiosity of institutionalized and non-institutionalized elderly. *Indian Journal of Community Psychology*, 8, 362–371.
- Morin K.M. (2013), Men's modesty, religion, and the state: Spaces of collision. *Men and Masculinities*, 16, 307–328.
- Ngamaba K.H. (2014), Religious leaders' perceptions of their emotional and psychological leads. *Mental Health, Religion & Culture*, 17, 62–78.
- Parncutt R. (2009), Prenatal and infant conditioning, the mother schema, and the origins of music and religion. *Musicae Scientiae, Special Issue: Music and Evolution*, 119–150.
- Power L., McKinney C. (2013), Emerging adult perceptions of parental religiosity and parenting practices: Relationships with emerging adult religiosity and psychological adjustment. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5, 99–109.
- Seedall R.B., Butler M.H., Elledge J.Z. (2014), Does religious motivation influence the conceptualization and acceptability of forgiveness as a therapeutic intervention? *American Journal of Family Therapy*, 42, 127–140.
- Spilman S.K., Neppi T.K., Donnellan M.B., Schofield T.J., Conger R.D. (2013), Incorporating religiosity into a developmental model of positive family functioning cross generations. *Developmental Psychology*, 49, 762–774.
- Vaidyanathan B. (2011), Religious resources of differential returns? Early religious socialization and declining attendance in emerging adulthood. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 50, 366–387.
- Van der Straten Waillet N., Roskam I. (2012), Developmental and social determinants of religious social categorization. *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, 173, 208–220.
- Vasconcelos A.F. (2009), Intuition prayer, and managerial decision-making processes: A religion-based framework. *Management Decision*, 47, 930–949.
- Vasiliauskas S.L., McMinn M.R. (2013), The effects of a prayer intervention on the process of forgiveness. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5, 23–32.
- Voroshilov A.S., Meigal A.Y. (2011), The nonlinear parameters of an interference electromyogram in two-day-old human newborns. *Human Psychology*, 37, 283–290.
- Walesa C. (2005), *Rozwój religijności człowieka*. T. 1. *Dziecko*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wang K.Y., Kercher K., Huang J.Y., Kosloski K. (2014), Aging and religious participation in late life. *Journal of Religion and Health*, 53, 1514–1528.